

Prikaz zbornika *Dijalekti, jezična povijest i tradicija*

Knjiga pod nazivom *Dijalekti, jezična povijest i tradicija* opširan je zbornik radova objavljen u čast Josipu Liscu. Objavljen je u nakladi Sveučilišta u Zadru, Matice hrvatske, Ogranka Matice hrvatske u Zadru, u uredništvu koje čine Josip Bratulić, Gordana Čpković i Josip Galić. Recenzenti su zbornika Lina Pliško i Zvezdana Rados.

Kako je naglašeno u uvodu, prof. emer. Josip Lisac vrstan je proučavatelj hrvatskoga jezika u razdoblju od srednjovjekovlja do suvremenosti koji je svojim istraživačkim, uredničkim i priređivačkim radovima stekao velik broj suradnika u Hrvatskoj i inozemstvu. Njemu u čast objavljen je zbornik koji je pružio suvremeni interdisciplinarni pristup te pogled iz različitih perspektiva. Zbornik sadrži četrdeset devet priloga, među kojima su nezaobilazni oni dijalektološki, a ima i fonoloških, sintaktičkih, frazeoloških, leksikoloških i leksikografskih. Prilozi se temelje na suvremenoj korpusnoj analizi. U brojnim se segmentima donose nove spoznaje i napredni pristupi. Urednici su istaknuli i da je zbornik sastavljan s ciljem da slavljenička prigoda bude poticaj za otvaranje novih kroatističkih i slavističkih tema. Prilozi nisu grupirani tematski, već abecedno.

Lara Badurina i Ivo Pranjković napisali su rad o Marcelu Kušaru, i to o njegovoj manje poznatoj polemici objavljenoj 1892. godine u ondašnjim dubrovačkim novinama *Crvena hrvatska*. Polemiku je Kušar vodio s pripadnicima tzv. Srpske dubrovačke akademske omladine. Polemika je objavljena anonimno, ali autori rada analizom jezika i stila dolaze do zaključka da je zaista riječ o Kušarovu radu. U sljedećem je radu Vuk-Tadija Barbarić analizirao grafiju djela franjevca Josipa Banovca *Predike od svetkovina došašća Isukrstova iz 1759.* godine. Došao je do zaključka da je grafija u visokom stupnju regularizacije te da uvelike odgovara rješenjima dalmatinskoga (južnog) slavopisa i nekih franjevačkih pisaca. Također je zaključio da je Banovac s vremenom sve više naginjao morfološkom pravopisu. Nikola Benčić pisao je o gradišćansko-hrvatskom jeziku i istaknuo da mnogi smatraju da se rasprave o tom jeziku javljaju tek pojavom kalendara 1864. Međutim, postoji tekst Matijaša Laba na latinskom i mađarskom jeziku objavljen u jednom polemičkom spisu u prvim desetljećima 19. stoljeća u kojem se govori o potrebi obnove hrvatskoga jezika u zapadnoj Ugarskoj. Sljedeći autor, Đuro Blažeka bavio se govorom Preloga i nekih susjednih govora koji također pripadaju poddijalektu međimurskog dijalekta. Autor je predložio šest kategorija razlikovnosti (tvorbenih, fonoloških i semantičkih) po kojima bi se izradili mali razlikovni rječnicima te je istaknuo da je prije rječnika potrebno napraviti kriterije za izbor riječi da se ne bi opteretio leksemima koji se razlikuju po „očekivanim“ razlikovnostima po izoglosama po kojima se ta dva bliska mjesna govora razlikuju. S

druge strane, Marina Bratović i Silvana Vranić bavile su se mjesnim govorom Klane proučavajući poredbene frazeme, dijelom prikupljene iz terenskih istraživanja, dijelom preuzete iz već postojeće literature. Došle su do zaključka da je najviše onih frazema koji se odnose na čovjeka – od preko 200 frazema 17 se odnosi na predmete, 9 na situacije, 12 na način, a svi ostali na čovjeka. Još je jedno dijalektološko istraživanje ono Josipa Bratulića, koji je naglasak stavio na kontekst početnih nastajanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na institucijskom usustavljanje istraživanja hrvatskih dijalekata. Polazište mu je bio Ivišičev *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja*. Željka Brlobaš analizom je željela utvrditi u kolikoj se mjeri u djelu *Duhovne jačke* Jurja Muliha iz 1750. godine javljaju kajkavska i čakavska jezična obilježja. Analizirajući fonološka i morfološka obilježja djela, dolazi do zaključka da se ne može tvrditi da je u istraženom djelu eksplicitno riječ o književnom tekstu koji pripada čakavsko književnoj stilizaciji, nego da je riječ o prožimanju čakavskih obilježja u primarno kajkavskoj književnoj stilizaciji. Mirjana Crnić Novosel i Marija Malnar Jurišić dale su prikaz Gorskog kotara u djelima Josipa Lisca. Rad daje pregled i opis dosadašnjih Lišćevih tekstova s navedenom tematikom. Teme su podijelile na cjeline, primjerice, dijalektološki radovi o određenim kajkavskim govorima, opis predmigracijskoga stanja u Gorskom kotaru i sl. Iz aspekta funkcionalne i kognitivne gramatike Gordana Čupković objavila je rad na engleskom jeziku u kojem je na primjerima iz tekstova autora starije hrvatske književnosti poput Hektorovića, Vetranovića, Držića, Marulića opisala uporabu i značenja prijedložne konstrukcije ‘vrh’ + genitiv. Osim Badurine i Pranjkovića, i Vjekoslav Čosić bavio se Marcelom Kušarom, opisujući njegovo djelovanje u Zadru od 1895. do 1914. godine. Poseban se naglasak stavio na autorove čitanke za niže gimnazije, njegovu vježbenicu za talijanofone, njegovu knjižicu *Prvo predavanje* i zbirku *Narodne pripovijesti mitične*. Autor Stjepan Damjanović zapisao je svoje zaključke o sklonidbi imenica u najstarijoj hrvatskoj tiskanoj knjizi. Riječ je o glagoljičnom misalu iz 1483. godine. Na korpusu od 250 stranica autor je pratio odnose i procese s osobitim naglaskom na to kakav su jezični red priređivači Prvotiska misala željeli uspostaviti među imenicama. Helena Dragić objavila je rad o hidronimima Mostarsko blato i Hutovo blato. Zaključila je da je putopisac Skilak u djelu *Kružna plovidba* pisao o jezeru nazvanom Skilakovo jezero, koje po opisu odgovara današnjem Mostarskom blatu, dok je Hutovo blato prema usmenoj predaji naziv dobilo po djeci oholog i škrtog čovjeka po imenu Gavan kojeg je Bog kaznio srušivši cijelo njegovo imanje u zemlju. Usmenom se predajom bavio i Marko Dragić, pišući rad o hrvatskih tradicijskih adventskim i božićnim ophodima te običajima namijenjenima djeci. Interpretirao je pedesetak takvih primjera, od čega je četrdesetak suvremenih izvora nastalih u razdoblju između 2006. i 2019. godine. Au-

tor je utvrdio odgojnu, socijalnu i apotropejsku funkciju navedenih običaja. Istražujući govor sela Rahovci u Istri, Goran Filipi i Vlado Jurcan najavili su *Rječnik sela Rahovci u Istri* u nastajanju, koji će biti peti rječnik govora jugozapadnog istarskog dijalekta, odnosno jedanaesti hrvatskoga istarskog govora. U radu su prikazane ogledne natuknice pod *a* i *b*. U svome radu o jeziku zadarskog prikazanja o Juditi autor Josip Galić opisao je fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke osobitosti *Komedije o Juditi* te pokušao utvrditi jezične pojave koje ukazuju na to da je tekst nastao na zadarskom području. Zaključio je da nepotpune spoznaje o raširenosti pojedinih jezičnih osobitosti u ranome i zreloj novovjekovlju otežavaju izdvajanje jezičnih elemenata koji bi upućivali na zadarsko područje kao mjesto nastanka teksta, premda određena svojstva mogu upućivati na to da je nastao na nekom od otoka u okolici Zadra. Autor analizom fonoloških pojava dolazi i do zaključka da je tekst moguće smjestiti u prvo desetljeće druge polovice 17. stoljeća. Zanimljiv je rad donio i inozemni autor Marc L. Greenberg sa Sveučilišta u Kansas. On se bavio analizom promjene $l \rightarrow o/a$ na kraju sloga u južnoslavenskim jezicima i njihovim dijalektima. Istaknuo je doprinos Josipa Lisca pri proučavanju dijalektoloških obrazaca u trilogiji *Hrvatska dijalektologija*. Još je jedno inozemno dijalektološko istraživanje ono Senahida Halilovića koji se bavio razvojem dijalektologije u Bosni i Hercegovini. Istaknuo je da su bosansko-hercegovački govori poprilično ravnomjerno istraženi u tridesetak monografija. Najviše se istraživala fonetika, a najmanje tvorba riječi i leksici. S druge strane, Sanja Holjevac bavila se analizom sadržaja i strukture knjižice *O svetoj Stošiji mučenici, svetom Dunatu biskupu i svetom Šimunu proroku i. t. d. Štenje i Kratki razgovori*, tiskane u Rijeci 1878. godine. Autorica je istaknula da je navedena knjižica, osim što je svjedočanstvo za crkvenu povijest zadarskog područja, zanimljiv izvor za filološka istraživanja, i to osobito svojom književnom troslojnošću. Prvi sloj čine „Predgovor“ i „Primjetbe“ Mate Ivčevića koji su pisani poslijeporodnom jekavskom štokavštinom, drugi uključuje nabožne tekstove Vicka Ivčevića pisane štokavskom ikavicom 19. stoljeća, a treći čakavski tekstovi *Života sv. Stošije*, pisani prema predlošku iz 17. stoljeća. Marijana Horvat i Barbara Štebih Golub proučavale su dopreporodne slovnice i istaknule da ih se može smatrati priručnicima za učenje hrvatskoga jezika za strance. Autorice su analizirale metajezik i jezik, strukturu slovnica te motive za pisanje priručnika. Osim toga, ponudile su primijenjene kontrastivne opise. Što se tiče proučavanja leksika i semantike, Marina Jurišić s Instituta u Beogradu proučavala je glagol ‘izumiti’ u značenju ‘zaboraviti’ u srpskom jeziku te njegovu geografsku rasprostranjenost. Glagol se u ovom značenju javlja uglavnom u području od Timoka do Prizrena te u govorima na području Crne Gore, neovisno o dijalektu. Nadalje, Mate Kapović bavio se retrakcijom neo-cirkumfleksa u čakavskom i kajkavskom narječju.

Utvrдио je četiri faze pojave dijalektološkog neo-cirkumfleksa u slavenskom jeziku. S druge strane, Kornelija Kuvač-Levačić prikazala je doprinos prof. Josipa Lisca proučavanju hrvatske književnosti 19. stoljeća. Istaknula je da se Lisac bavio osobitostima jezičnoga i stilskoga razvoja nacionalne književnosti, interferencijama književnosti, jezika i kulture te najzaslužnijim ličnostima zadarskoga i šibenskoga područja. Književnost je pritom sagledavao prvenstveno kroz jezična obilježja, ukazujući i na učinkovitost dijalekata i dijalektizama u formiranju pojedinih autorskih stilova. Još je jedan rad iz područja književnosti onaj Borisa Kuzmića, koji se bavio jezikom kajkavskoga pjesništva Jasne Vuge. Analizom je utvrđeno koliko autoričin suvremeni kajkavski književni jezik uključuje sinkroniju i dijakroniju. Persida Lazarević Di Giacomo sa Sveučilišta u Pescari analizirala je ilirsku ideju Christiana F. Temlera. Proučavajući njegove rukopise, autorica je zaključila da je Temler u „ilirskom“ jeziku vidio rješenje za pitanje slavenskog jezika te nastojao njime objasniti etimologije Istočnih i Zapadnih Slavena. Mijo Lončarić istražio je vukomeričko-pokupski dijalekt, koji je dio turopoljsko-posavskoga kajkavskog podnarječja. Istaknuo je da se u navedenom podnarječju metatonijski cirkumfleks u srednjem položaju u riječi pomiče regresivno, prema početku. Naveo je da ima razloga da se navedeni dijalekt podijeli na dva dijalekta – vukomerički i pokupski, no za to je potrebno detaljnije istražiti pokupske govore, koji su najmanje poznati. Kao u slučaju nekoliko već navedenih radova, još je jedan autor u svom radu istražio poveznicu između prof. Josipa Lisca i govora zadarskoga područja. Riječ je o Ivanu Magašu. U svom je radu Magaš prikazao najvažnije doprinose prof. Lisca pri analizi govora zadarskog područja i pisaca koji su djelovali u Zadru. Istaknut je i njegov angažman u Ogranku Matice hrvatske u Zadru te doprinos dijalektalnoj leksikografiji zadarskoga kraja. Ranko Matasović u svome je radu predložio novu etimologiju riječi ‘ürnebēs’, koja je, prema autorovu mišljenju, dosad bila ili ignorirana ili neispravno protumačena. Riječ je povezao s talijanskom frazom ‘urlo besso’. Naglasio je da je riječ najranije zabilježena kod dubrovačkih autora, a na području je Dubrovnika u vremenu njezina bilježenja bilo puno talijanizama. Autor je rad završio promišljanjem o etimologijskoj metodi. Milan Mihaljević bavio se analizom jedne druge imenice, i to imenice ‘rahomeča’, koja se pojavljuje u hrvatskoglagojskom *Vinodolskom zborniku* s početka 15. stoljeća. Utvrđio je da joj je značenje ‘vika, galama’ te da ju je pisar preuzeo iz tadašnjeg govornog hrvatskog jezika. Nastala je složeno-sufiksalsnom tvorbom. S druge strane, Anđela Milinović-Hrga u svom je radu raščlanila jezične značajke privatnih pisama koje je Ivan Meštrović pisao prijatelju Ivi Tartagli od 1905. do 1947. godine. Jezične se osobitosti ovih pisama uspoređuju s tadašnjom standardojezičnom normom, pri čemu se zaključuje da nedosljedno i nejednako upotrebljava, pri čemu ne slijedi uvijek jezičnu

politiku hrvatskih vukovaca. Pokazalo se i da Meštrovićevi jezični izbori nemaju posebnih obilježja jezične unifikacije koja bi se podudarala s političkim unitarizmom i idealističkim jugoslavenstvom za koje se zalagao Meštrović. U kontekstu dijalektologije, Ivana Nežić istražila je labinsku cakavicu u poeziji Zdenke Višković Vukić. Analizirane su fonološke i morfološke značajke. Metodologija je rada temeljena na dijalektološkoj teoriji razlikovnosti te se došlo do zaključka da se pjesnikinja dosljedno služila izvornom labinskom cakavicom. Kad je o prozi riječ, Cvijeta Pavlović proučila je doprinos prof. Lisca u putopisnom stvaralaštvu. Analizira se njegova uloga u objavljivanju i istraživanju teksta *Putovanje k Jerolozimu god. 1752*. Jakova Pletikose. Prilozi prof. Lisca koji se odnose na ovaj tekst važni su za područje sociolingvistike, ali i za cijelu hrvatsku filologiju i interdisciplinarna istraživanja suvremene znanosti. Ante Periša bavio se fenomenom vode u Bibliji, gdje se pojavljuje u ulogama od prapočela, elemenata koji znače život ili smrt do uloge čišćenja. Autor je utvrdio arhetipska obilježja ljudskog shvaćanja vode, a u zaključku je vodu i srodne fenomene metaforički povezo uz životni tok prof. Josipa Lisca. Autor Božidar Petrač prikazao je filološki doprinos Pavla Tijana, koji je obilježio kulturu hrvatskoga i španjolskoga naroda. Kako ističe Petrač, osim što je bio enciklopedist i urednik, Tijan je bio i jedan od utemeljitelja Društva „Hrvatski jezik“ te jedan od osnivača časopisa *Hrvatski jezik*. Problematikom njegovanja potrebe i sposobnosti cjeloživotnog čitanja bavio se Danko Plavnik. On je u svom radu predložio novi model nastave književnosti usmjerene cjeloživotnom učenju. Marina Radčenko s Odjela za rusistiku u Zadru analizirala je uporabu prijedloga ‘na’ u govoru Bosne i Hercegovine, i to u području koje se nalazi između rijeka Drinjače, Bioštica i Krivaje te padina Konjuh i Romanije. Zaključila je da je riječ o izrazu koji se koristi češće od konstrukcije ‘o’ + lokativ, i to uglavnom za izražavanje vremena i raspoloženja. Dubravka Sesar proučila je probleme prevođenja Krležine kajkavštine koja se javlja u *Baladama Petrice Kerempuha* na češki jezik. Autorica je analizirala prepjev s obzirom na češku i hrvatsku jezičnu situaciju, koja ukazuje na to da nema posebnog češkog interdijalekta na koji bi se *Balade* mogle dosljedno prevesti. Jedini je ekvivalent književnoj kajkavštini češki književni jezik. Andrey N. Sobolev s Instituta u Sankt Peterburgu proučavao je semantički opseg lingvonima „torlački“ u južnoslavenskog dijalektologiji. U najširem se smislu termin koristio da bi se obuhvatio kompleks balkaniziranih zapadnojužnoslavenskih dijalekata Bugarske, Srbije i Sjeverne Makedonije. U užem bi se smislu, prema autorovu mišljenju, ovaj termin koristio za označavanje srpskih i hrvatskih dijalekata prizrensko-timočke zone, a u najužem smislu za označavanje govora Torlaka. Autor Ennio Stipčević proučio je pjesništvo koje je za sobom ostavio renesansni filozof i polihistor Giulio Camillo Delminio. Analizirao je Camillove pjesme koje su uglazbili Lodovico

Bellanda i Bartolomeo Spontone. S druge strane, Diana Stolac istražila je jezična sredstva kojima se ostvaruju komični efekti, osobito na sintaktičkoj razini, i to na korpusu Marina Držića i Tituša Brezovačkoga. Istražila je sintaktičke strukture i igre formalnim znakovima koje su utjecale na humor ovih djela. Kristina Štrkalj Despot bavila se konceptualnom i inferencijskom strukturom pojma 'moralnost' u hrvatskom jeziku u dijakronijskoj perspektivi. Za analizu je primijenila leksički metodu analize figurativnosti na Akademijin rječnik. Kombinirala je konceptualni, leksički i korpusno utemeljen pristup. Zaključila je da je koncept moralnosti višestruko metaforičan te da bi bez konceptualnih metafora konceptualizacija i razumijevanje tog pojma bili posve drukčiji. Dijakronijska je analiza utvrdila tri temeljna mehanizma konceptualizacije moralnosti, a sinkronijska je pokazala da je ovaj star sustav ostao stabilan kroz vrijeme. Autorica Marijana Tomelić Ćurlin utvrdila je određene značajke knjižice pod nazivom *Libbar Pavla Krstuolovich* iz 1869. godine, koja je pripadala bratovštini crkve Svetoga Križa u Velom Varošu. Prikazom grafijskih, pravopisnih i jezičnih rješenja autorica je zaključila da je analizirani zapis potrebno promatrati kao segment koji može poslužiti za daljnju analizu i raspravu cjelovitije građe splitske baštine ove bratovštine. Tatjana Ivanovna Vendina s Instituta u Moskvi je, koristeći se opsežnim materijalom *Općeslavenskoga lingvističkoga atlasa*, govorila o velikim interpretacijskim mogućnostima koje se javljaju pri razumijevanju leksika prikazanog na kartama. Na taj se način, kako smatra autorica, moguće otvaraju nove perspektive razvoja slavenske dijalektologije. Domagoj Vidović sa stajališta antroponomastike bavio se različitim odrazima imena 'Josip', koje se javlja u različitim inačicama, a zajedničko je židovima, kršćanima i muslimanima. Autor je proučio inačice toga imena u različitim jezicima i razdobljima. Zanimljiva je i analiza Ivica Vigata koji je u svom radu raščlanio leksik glagoljčnoga rukopisa u zbirci iz 1679. godine te na taj način predočio kulturno-povijesnu sliku ruralnog stanovništva s područja nekadašnje Ninske biskupije. Nadalje, Teodora Vigato napisala je rad o estetici zadarskog lutkarstva u 21. stoljeću analizom triju predstava kojima je u prvom planu vizualna dramaturgija. Anica Vlašić-Anić pružila je sinkronijsku i dijakronijsku analizu drevne semitske pripovijesti o premudrom Akiru koja je u hrvatskim povijesnim pismima zabilježena svim trijma hrvatskim povijesnim pismima. Autorica je analizom glagoljskog zapisa uočila niz osobitosti na gotovo svim razinama. Nikola Vuletić i Vladimir Skračić istražili su kako se južnočakavska-srednjočakavska dijalektalna granica u sjevernoj Dalmaciji održava u leksiku morske faune, dok je Sanja Zubčić analizirala jezik epa *Grobnik* Antuna Paskoja Kazalija iz 1863. godine koji je pridonio stvaranju sveobuhvatne povijesti hrvatskoga jezika u 19. stoljeću.

Na samome je kraju zbornika otisnut kratak životopis Josipa Lisca, kao i njegova

iznimno bogata bibliografija koja sadrži brojne autorske knjige, uređene i priređene knjige, znanstvene rasprave, dijalektološke karte te popis više od šest stotina stručnih radova, što je samo još jedan dokaz neosporne veličine ovoga znanstvenika koji je svojim životom i djelovanjem zauvijek zadužio hrvatsko jezikoslovlje, pa i cijelu filologiju.

Jelena Đorđević